

УДК 351.745

Свириденко А.Ю.,

аспірант кафедри теорії та історії педагогіки

Гуманітарного інституту

Київського університету імені Бориса Грінченка

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ОСНОВ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ ЯК НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто етапи становлення навчальної дисципліни «Основи безпеки життєдіяльності» (ОБЖД) в Україні, відстежується еволюція у формуванні її завдань у вітчизняній педагогічній спадщині, (зокрема з ідеями К.Д. Ушинського), проаналізовано проблеми та перспективи професійної підготовки вчителів з основ безпеки життєдіяльності у контексті концепції сучасної освіти.

Ключові слова: вища освіта, педагогічна діяльність, основи безпеки життєдіяльності, безпека, здоров'я, професійна підготовка.

Останнім часом перед системою професійної освіти України постали принципово нові завдання, зумовлені підвищенням ролі особистості учителя як фахівця і громадянина у нових соціально-економічних умовах. Інтеграційні процеси, що розпочалися у європейській вищій освіті наприкінці минулого століття і знайшли відображення у Болонській конвенції (1999) та Берлінській декларації (2003), актуалізували необхідність пошуку спільних стандартів підготовки фахівців різних напрямів в українських закладах вищої освіти.

В умовах перебудови, створення нової концепції розвитку освіти в Україні не втрачає актуальності звернення до скарбниці педагогічної думки, адже значна частина творів корифеїв педагогічної науки і досі містить орієнтири для педагогічної діяльності сьогодення, як, наприклад, «Педагогічна антропологія» К.Д. Ушинського [5], одного із засновників вітчизняної педагогіки. Актуальними є його думки щодо завдань початкового навчання та змісту освіти в цілому. За К.Д. Ушинським, окрім надання необхідних для дітей знань та умінь (читати, писати, рахувати), чи не найважливіша роль освіти полягає в отриманні загального уявлення про навколишній світ, людське життя та його закони, світобудову тощо. Отже, зміст

освіти корелює зі змістом виховання і акцентує на цінностях життя людини, її суспільної діяльності та відносин. У цьому полягає і визначальний зміст сучасної освіти, де питання життя людини та безпеки її життєдіяльності набувають важливого значення.

Як реалізуються ці завдання в сучасній українській освіті, яким чином навчання з безпеки життєдіяльності людини продовжує і розвиває традиції вітчизняної педагогічної науки, – саме цим питанням присвячена наша стаття.

Сучасний розвиток України вимагає подальшого вдосконалення системи підготовки вчителя як особистості, здатної ставити та вирішувати важливі й необхідні завдання щодо проблем безпеки, які постають перед загальноосвітньою школою на якісно новому рівні. Учитель як гарант збереження життя й здоров'я дітей повинен не тільки вміти створювати безпечні, комфортні та результативні умови навчально-виховного процесу, а й формувати в учнів культуру безпеки – озброїти учнів необхідними знаннями, уміннями й навичками з безпеки життєдіяльності.

Одним із шляхів вирішення поставлених проблем є формування нового мислення, нових знань та умінь, що спрямовані на зміну підходів до розуміння розвитку цивілізації як необхідного чинника виживання людства. Таке завдання не можливо розв'язати без відновлення підготовки майбутніх учителів, змін у змісті шкільної освіти, оскільки інститут освіти є найбільш масовим інститутом формування індивідуальної та суспільної свідомості.

Оскільки нове світобачення, нові реалії суспільного життя вимагали нових знань щодо відносин у системі «людина–суспільство–природа», питання безпеки життєдіяльності людини стало надто актуально. Тому вже на початку 90-х років минулого століття в усіх вітчизняних закладах освіти було започатковано вивчення обов'язкового курсу «Основи безпеки життєдіяльності», а у 2001 р. українськими фахівцями (за участі В.О. Кузнєцова, В.А. Лук'янчикова, Н.В. Малишевої, В.В. Мухіна та ін.) розроблено проект Концепції освіти в напрямі «Безпека життя і діяльності людини». У той же час Міністерством освіти та науки України й досі не визначено стандарти підготовки вчителів до викладання курсу «Основи безпеки життєдіяльності». Необхідність підготовки учителів з ОБЖД, з одного боку, та відсутність цього фаху в переліку педагогічних спеціальностей, з іншого, створює серйозну проблему

у питанні підготовки фахівців (підготовка вчителів з цієї спеціальності здійснюється тільки в межах додаткової спеціалізації) [1].

Варто зазначити, що введення основ безпеки життєдіяльності як початкової дисципліни наприкінці минулого століття стало значним досягненням освітньої системи в галузі безпеки, але відсутність чітко визначених принципів організації професійної підготовки у вищих школах, підходів до добору дидактичного матеріалу, вибору ефективних форм і методів роботи з майбутніми вчителями спонукає звернутися до вивчення досвіду у становленні навчальної дисципліни «Основи безпеки життєдіяльності» для остаточної реалізації Концепції освіти в цьому напрямі [2].

Уперше дисципліну «Безпека життєдіяльності» почали викладати у МВТУ ім. М.Е. Баумана (Росія) у 1989 р. З програми, яку розробили фахівці цього Університету, випливало, що метою безпеки життєдіяльності є захист людини, яка перебуває у техносфері, від негативної дії чинників антропогенного та природного походження. Тоді ж у Ленінграді (Санкт-Петербурзі) було створено власну школу фахівців з цієї галузі, які дотримувалися концепції, що безпека життєдіяльності – це новий науковий напрям, зміст якого полягає у виявленні закономірностей появи різного роду небезпек та розробленні відповідних методів і засобів захисту людини у будь-яких умовах її життя і є фундаментом загальної освіти фахівців різних спеціальностей і професій.

На той час в Україні не існувало окремої школи з безпеки життєдіяльності. Першою програмою нової дисципліни стала «Програма для педагогічних інститутів», яка була складена на основі рекомендації Науково-методичної ради з безпеки життєдіяльності Держкомосвіти СРСР.

Після розпаду СРСР у Росії процес становлення безпеки життєдіяльності як навчальної дисципліни, розпочатий наприкінці 80-х – початку 90-х років ХХ ст., інтенсивно поширювався. Окрім того, почали розроблятися теоретичні засади безпеки життєдіяльності та становлення її як наукової галузі. Перші п'ять років після проголошення незалежності України (1991–1995) характеризуються як період становлення освітянського напрямку «Безпека життєдіяльності» у вищій школі. У цей час було розроблено і видано низку навчальних посібників для вищих закладів освіти та підручників для середньої школи.

Державною програмою навчання та підвищення рівня знань працівників, населення України з питань охорони праці на 1996–2000 рр. передбачалося здійснювати підготовку населення з питань охорони праці, починаючи з дошкільного віку, через мережу навчальних закладів усіх рівнів. Варто зазначити, що у 1999/2000 навчальному році згідно з наказом Міністерства освіти України від 18.08.1999 р. № 300 у загальноосвітніх закладах був запроваджений курс основ безпеки життєдіяльності (ОБЖД).

Спільним наказом Міністерства освіти України та Штабу цивільної оборони України від 20.06.1995 р. № 182/200 у навчальні плани вищих навчальних закладів України введено нормативну дисципліну «Безпека життєдіяльності».

Безперечно, Програма відіграла позитивну роль у навчальному процесі. Але як з об'єктивних, так і з суб'єктивних причин неодноразово зазнавала справедливої критики, оскільки майже увесь час відводився на розгляд питань безпеки життєдіяльності в умовах надзвичайних ситуацій і не було поставлено акцент на вивчення теоретичних знань з ОБЖД [3].

Друга Програма нормативної дисципліни «Безпека життєдіяльності» для вищих закладів освіти була затверджена наприкінці 1998 р. У ній з'явилося багато теоретичних положень, часто відірваних від реального життя. На сьогодні навчальною програмою з безпеки життєдіяльності є програма з нормативної дисципліни «Безпека життєдіяльності» для студентів вищих навчальних закладів освітніх рівнів «неповна вища освіта» та «базова вища освіта» всіх спеціальностей. У програмі відображені сучасні тенденції розв'язання проблем безпеки людини, врахований досвід європейської системи освіти у сфері ризику, Концепції ООН «Про сталий людський розвиток», інших міжнародних та національних документів. Зусиллями фахівців Міністерства освіти і науки України у 2001 р. розроблені блоки змістовних модулів з БЖД [2].

На сьогодні ОБЖД – нормативна (обов'язкова) дисципліна для студентів вищих навчальних закладів, що включена в освітньо-професійні програми (ОПП) підготовки фахівців будь-якої спеціальності та напрямку спеціалізації [1, 9].

За короткий термін її існування виникло два зовсім різних підходи щодо її викладання у вищих навчальних закладах. Один із них розроблено науково-методичною комісією з безпеки життє-

діяльності науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України. Голова цієї комісії В.М. Заплатинський дає чітку концепцію вивчення блоку дисциплін з питань безпеки людини на різних етапах навчально-виховного процесу: знання з нормативних дисциплін БЖД, «Екологія», «Основи охорони праці» здобуваються на етапі підготовки студентів за програмою «Бакалавр», а дисциплін «Цивільна оборона» й «Охорона праці в галузі» – на етапі підготовки за програмою «Магістр».

Інший підхід полягає в об'єднанні вищезазначених навчальних дисциплін в одну нормативну навчальну дисципліну під назвою «Освітологія». Такий підхід відповідає стратегії входження України в європейський освітнянський простір (Болонський процес) і, безперечно, має право на існування [1, 5].

Сьогодні БЖД як галузь наукових знань глибоко вивчає проблеми безпеки життєдіяльності, намагаючись охопити всі сфери життя і діяльності людини. Вона сміливо розширює свою «територію» досліджуваних проблем і вже довела свою життєздатність. А нинішні тенденції подальшого її розвитку і вдосконалення лише продовжують її еволюційний шлях.

Отже, прийнятні умови життєдіяльності людини значною мірою ґрунтуються на забезпеченні належних умов безпеки перебування людини у навколишньому середовищі. Поява наукової галузі знань про безпеку життєдіяльності людини – це закономірний процес розвитку сучасної освіти, який зумовлюється, з одного боку, бурхливим розвитком науково-технічного прогресу, процесами глобалізації і створенням комфортних умов життя для людини, а з іншого – зростанням різного роду небезпек.

Джерела

1. Кобилянський О.В. Проблеми підготовки спеціалістів з безпеки життєдіяльності у вищих навчальних закладах / О.В. Кобилянський // Матеріали VIII МНПК [«Гуманізм та освіта»], (11–13 червня 2006 р., м. Вінниця) ; Вінницький нац. техн. ун-т. – Вінниця, 2006.
2. Кузнецов В.О. Концепція освіти з напрямку «Безпека життя і діяльності людини» / В.О. Кузнецов, В.В. Мухін, О.Ю. Буров та ін. // Інформаційний вісник «Вища освіта». – К. : Вид-во наук.-метод. центру вищої освіти МОНУ, 2001. – № 6. – С. 6–17.
3. Мягченко О.П. Безпека життєдіяльності людини і суспільства [Текст] : навч. посіб. / О.П. Мягченко. – К. : ЦУЛ, 2010. – 384 с.

4. Струбицький В.В. К.Д. Ушинський про підготовку вчителя / В.В. Струбицький // Педагогічні ідеї К.Д. Ушинського. – К. : Вища шк., 1974. – 339 с. – С. 223–231.
5. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори : у 2 т. / К.Д. Ушинський. – К. : Рад. шк., 1983. – Т. 2. – 358 с.

В статье представлены этапы становления учебной дисциплины «Основы безопасности жизнедеятельности» (ОБЖД) в Украине, прослеживается эволюция в формировании ее задач в отечественной педагогической мысли (в частности идеи К.Д. Ушинского). Проанализированы проблемы и перспективы профессиональной подготовки учителей по основам безопасности жизнедеятельности в контексте концепции современного образования.

Ключевые слова: высшее образование, педагогическая деятельность, основы безопасности жизнедеятельности, здоровье, профессиональная подготовка.

The article presents the stages of development of the discipline “Basics of Life Safety” (OBZHD) in Ukraine, shows the evolution in the formation of its tasks in the national educational thoughts (including ideas by K.D. Ushynskiy). It analyzes problems and perspectives of teacher training in the basics of life safety in the context of the concept of modern education.

Key words: higher education, educational activities, basics of life safety, health, professional training.